

AF JOHANNES EXNER

Nye tyske kirker

Vi havde studeret kirker i halvanden måned og var for hjemadgående. Turen var begyndt i Holland, hvor indtrykket af den reformerte kirkes »ommøblering« af de gamle højkirkelige, gotiske katedraler til reformerte prædikekirker havde gjort dybt indtryk på os. Vi fortsatte gennem Belgien med ophold på verdensudstillingen, hvor den katolske kirkes existens og styrke demonstreredes i en stor, hvid, moderne kirkebygning, som i konstruktion, form og andre raffinementer kunne tage konkurrencen op med mange nationers udstillingspavilloner. Fra Belgien kørte vi gennem Nordfrankrigs bombede egne, med nye byer og nye kirker, næsten alle af en udtryksløs, intetsigende, undertiden deprimerende arkitektur. Så kom vi til Paris. Helt modsat Nordfrankrigs kirker virkede Paris' nye kirker opmuntrende, og endnu bedre blev det, da vi nåede egnene omkring Lyon og Belfort, hvor kirkerne var dristige og konsekvente, hvor man fik indtryk af, at her lå der begejstring og inspiration bag.

Det var med sorg vi forlod disse franske kirker og med nogen ængstelse gik igang med turen op gennem Tyskland. Vi betragtede først og fremmest dette afsnit som et stykke pligtarbejde, næsten uoverkommeligt. I forvejen vidste vi, at der alene i Frankfurt am Main var ca. 50 helt nye eller restaurerede kirker, og en til-

svarende intensitet på kirkebyggeriets område kunne man vente at finde i byerne langs Rhinen og videre nordpå.

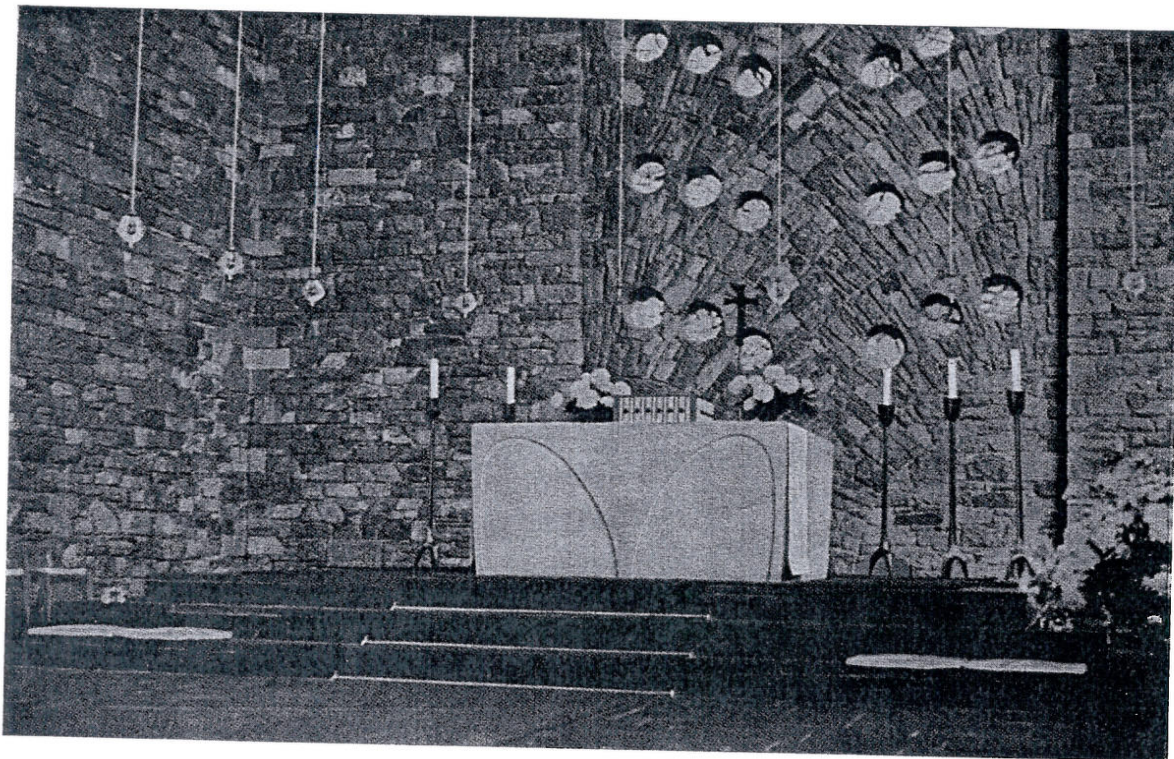
Vi ventede os ikke noget særligt af den tyske kirkearkitektur, men blev glædeligt overrasket. Vel er der ringere ting imellem, — det er der jo også i Frankrig —, men der er dog også kirker, som bærer præg af en bevidst søgen mod klarhed. I det sydlige Tyskland er der overvejende katolske kirker. Først nordligere bliver de evangeliske kirker talrigere.

De nye katolske kirker er ikke mystiske, men klare og lyse, med en tydelig midterakse op mod hovedalteret. Rummene kunne godt opfattes som protestantiske kirker, hvis ikke man ved nærmere eftersyn fandt de for en katolsk kirke obligatoriske inventargenstande: vievandskar, mariaalter, tabernakel, korsvej og skriftestole.

Korsvejen skildrer fjorten stadier i Kristi lidelsesvandring fra Getsemane til Golgatha, og een gang om året indgår den i en procession. I ældre kirker kan man finde korsvejens stadier udført som fjorten store oliemalerier i en næsten uhyggeligt naturalistisk fremstilling. I modsætning hertil markeres korsvejen i de nye kirker undertiden kun som fjorten små indhugne kors i murværket.

Ligesom korsvejen ikke mere præger rummet i samme grad som tidligere, finder man ofte, at mariaalteret ikke har så fremtrædende en plads, som man måske ville forvente. Derimod står hovedalteret med tabernaklet overordentlig stærkt i rummet. Det er over dette, at kirkerummet er skabt. Det er her, højdepunktet i den katolske kirkes messe finder sted, konsekrationen, forvandlingen af brødet og vinen til Jesu Kristi legeme og blod.

Noget egentligt kor findes ikke, men hele kirkerummets form, belysning og korafslutning er samlet om at accentuere alteret. Koret markeres ved, at gulvet i denne del af kirken er hævet et par trin, og herfra er der yderligere tre trin op til alteret. Der er en befriende plads rundt om alteret. Det giver alteret værdighed og beskueren en følelse af ærbødighed. Denne rigdom på plads og luft om alteret, tror jeg, er af stor betydning. Vi er ikke vant til det herhjemme, i de nye protestantiske kirker. Dels skærer vi altid de »uudnyttelige« arealer ned til det

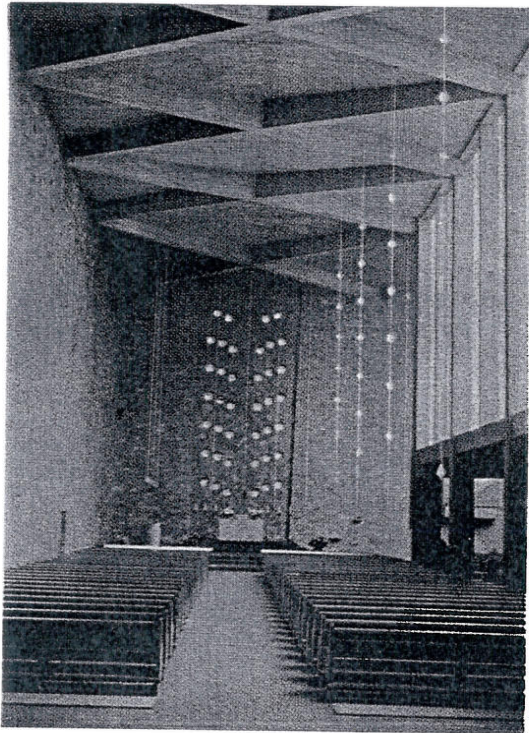

mindst mulige, fordi pengene er små, dels har vi måske inderst inde i os en overleveret angst fra den katolske tid for at alter og kor skal virke for dominerende. Men efter at have set mange dårlige og snævre alterpartier synes jeg, at den slags fortæller om smålighed både hos Vorherre og menigheden.

Men der er endnu en ting ved de tyske kirkers korperti, som er værd at bemærke, og det gælder ikke blot de katolske, men også de evangeliske kirker. De har ingen alterskranke, sådan som vi kender den herhjemme. I Danmark fremtræder den netop som en skranke eller indhegning om alteret, og dens formål kan misforstås. Det er ikke alterskrankens opgave at være en forhindring, men formålet med den er at være knæfald eller knæleskammel. I mange tyske kirker findes knæfaldet imidlertid slet ikke, og der hvor det findes, er det ofte udført på den måde, at man simpelthen benytter trinnet mellem »skibets« gulv og »korets« gulv som knæfald. For at imødekomme det menneskelige

krav om, at det ikke skal være for umageligt at knæle og rejse sig op, er der lagt hynder ud, og foran rejst et ganske let armlæn. I midten er armlænet udeladt, således at alteret frit kan ses.

I mange kirker er der arbejdet med at lade dagslyset falde ind i kirken på en måde, der skal belyse alteret særligt, f. eks. ovenfra eller fra siden, eller være med til at markere de omgivende vægflader. Det virker ikke i alle tilfælde lige overbevisende, selv om tanken jo er god. En tilsvarende virkning forsøges også med glassmosaikker. Gennemgående virkede de ikke overbevisende på os, ikke mindst efter at vi lige havde set Frankrigs pragtfulde, glødende mosaikker, udført af ofte flere tommer tykt, tilhugget glas. Tyskerne anvender glas af omtrent normal rudetykkelse. Dette giver farven en svag, ofte bleg karakter, og den enkelte rude en jævn tone uden den variation i styrken, som man finder i de hugne, franske glas. Kun i de tilfælde, hvor man er gået ned til at benytte mange og ganske små rudestørrelser, er betingelsen tilste-

Modstående side:

Koret i St. Annakirken. Alteret er udført af natursten. På alteret står tabernaklet. Bagved ses noget af mønstermurværket med livets træ.

Denne side tv.:

Interiør af St. Annakirken set op gennem hovedskibet. Inde under glasvæggen til højre pilgrimskirken. Bagude til højre skimtes tværskibet. Hovedskibet er tydeligt markeret trods den åbne forbindelse med de øvrige rum.

Denne side nederst:

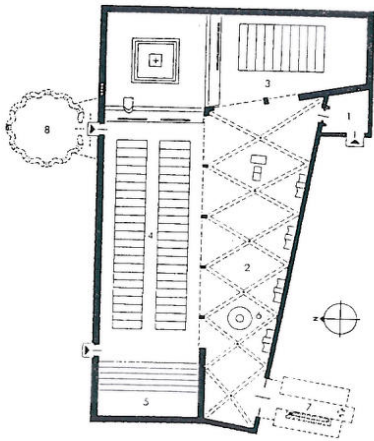
St. Annakirken. Interiør af pilgrimskirken med døbefonten og karret med indviet dåbsvand. Tilhøjre skriftestolene. Bagved skrinet med reliquier af St. Anna.

de for at få det tynde, farvede glas til at virke. Det er i den forbindelse bemærkelsesværdigt, at Rudolf Schwarz, en af de bedste arkitekter inden for den katolske kirke, tilsyneladende ikke benytter sig af glasmosaikker, men tværtimod lader det rene dagslys fylde rummet.

I Tyskland blev mange kirker ødelagt under krigen. Og her har siden forestået et vældigt genopbygningsarbejde. Nogle kirker har kunnet sættes i stand igen, så de har bevaret deres oprindelige skikkelse. Andre er imidlertid blevet så ødelagte, at man ikke har ment det forsvarligt at bygge videre på resterne, men har været nødsaget til at bygge helt nye kirker. Det moderne Tyskland sætter altså i disse år et uudslætteligt præg på sin kirkearkitektur, et præg, som skal stå fremover, og om hvis kvalitet kun eftertiden kan dømme. Det er derfor vigtigt for den tyske kirke, såvel den katolske som den evangeliske, at finde ud af, hvorledes man bør bygge i dag.

Det er interessant at se, hvorledes kirkebygge-

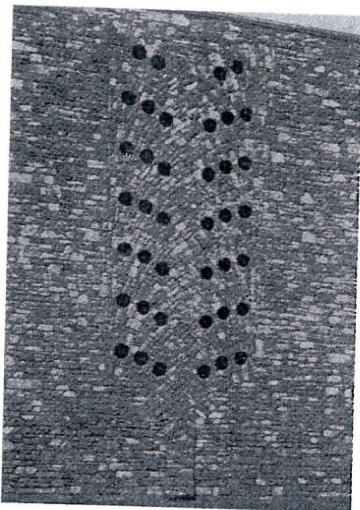
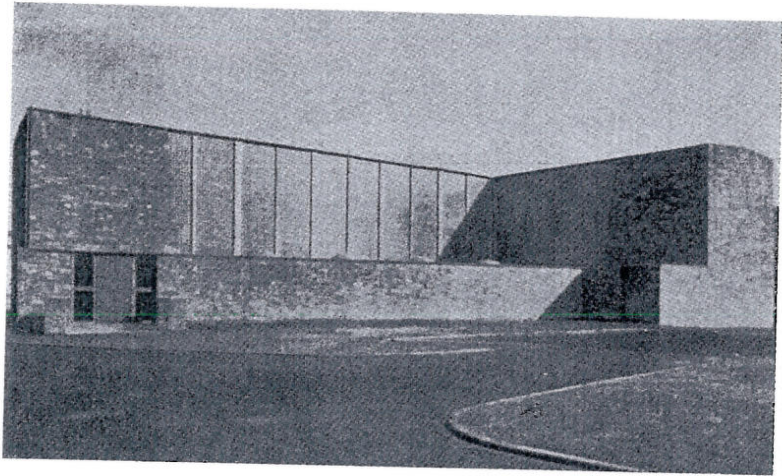

Plan af
St. Annakirken.
mål 1:1000.
Arkitekt, professor
Rudolf Schwarz.
1. Vindfang.
2. Pilgrimskirke.
3. Tværskib.
4. Hovedskib.
5. Kor og orgel.
6. Døbefont.
7. Tårn (projekteret).
8. Sakristi (projekteret).

riet, ikke alene i Tyskland, men også i den øvrige del af den vestlige verden, pludselig er blevet aktuelt, men at det i alle lande gælder, at kontinuiteten i kirkebyggeriet er brudt. Man har ikke haft en naturlig udvikling på dette område, som man f.eks. har haft på boligbyggeriets. Man er klar over, at man skal bygge kirker i overensstemmelse med vor moderne tekniske kunnen, men vi kan så meget, og derfor ved teknikerne ikke, hvor de skal begynde, og hvilket materiale de skal vælge. Man savner simpelthen et udgangspunkt. Dette har medført, at man i Tyskland har givet sig til at studere kirkebygningens formål og indretning. Problemer-

Exteriør
af St. Annakirken.
Den ydre form er
en klar konsekvens af
rumopbygningen.
Til venstre det langstrakte
høje hovedskib,
til højre det kortere
tværskib og
foran i vinklen den lave
pilgrimskirke.
Over pilgrimskirken
ses den store
glasvæg i hovedskibet.

Detalje fra
østmuren med
»Livets Træ«.
Udførelses-
teknikken indgår
smukt i det
øvrige murværk.
Inde bag
mønstermur-
værket
står alteret.

ne er blevet ført frem på kirkedage og diskuteret af præster og arkitekter. I efteråret 58 udkom en bog, »Kirchen«, som med kendt tysk grundighed behandler dette emne. Den er opdelt i et katolsk og et evangelisk afsnit, som hver søger at finde frem til de theologiske forudsætninger og lade dem konkretisere i kirkebygningen.

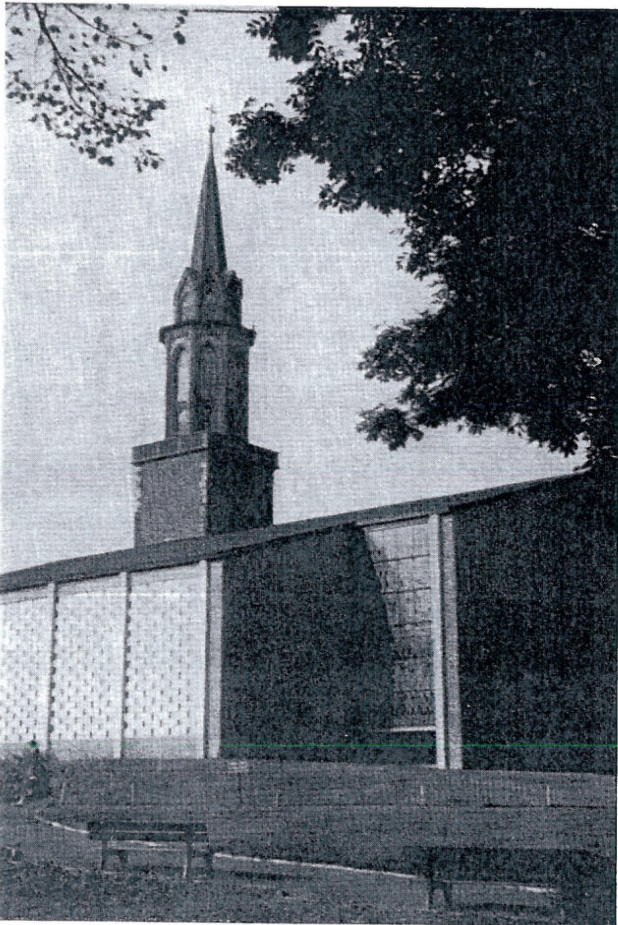
De to tyske kirker, som her afbildes, må ikke betragtes som typiske på den måde, at man kan forvente at finde andre, som ligner dem, ligesom vore romanske kirker ligner hinanden. De er sig selv hver for sig, ligesom de fleste andre nye kirker. Man kan ikke udvælge en kirke og

Pr. Nye bykirker.

S 171-179

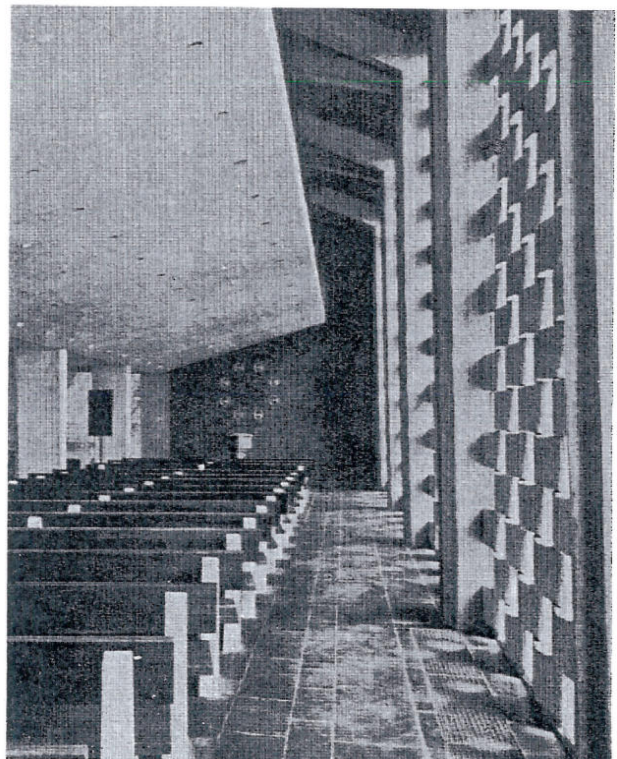
C 016

*Martinskirken. Exteriør af kirken set mod koret.
Bagved ses tårnet fra den forrige kirke. Tårnet står nu frit som campanile.*

kirker. Den forrige kirke blev ødelagt den 16. november 1944. Det var en gotisk kirke. Den nye er den sjette, siden den første kirke blev bygget her i det 12. årh. Kirken havde en relikvie af den hellige moder Anna. Denne og hvad der igrigt var egnet, skulle overføres og benyttes i den nye kirke. Det var ikke meget udover murmaterialet, en meget smuk, rødlig natursten, enkelte søjlekapitæler, fløjhanen fra 1622, samt en senromansk sydportal, som nu danner indgang fra vindfanget.

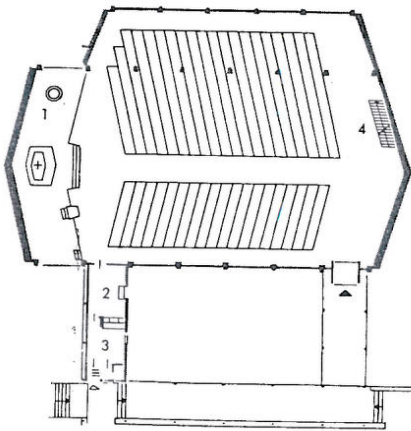
*Martinskirken.
Interiør fra sideskibet under pulpituret.
Til højre ydermuren med de
mange lysåbninger. Øverst til venstre undersiden
af pulpituret, som er holdt fri af
ydermuren. I baggrunden skimtes døbefonten.*

om den sige, at dens udseende, form og indretning er typisk. Det er snarere typisk for moderne kirker, at de ikke ligner hinanden. Derimod vil man kunne tale om et karakteristisk fællesskab i måden at benytte de moderne materialer, konstruktioner og tekniske hjælpemidler på, og et karakteristisk fællesskab i opfattelsen af, at det er det samme indhold, alle kirker med samme konfession skal være ramme om.

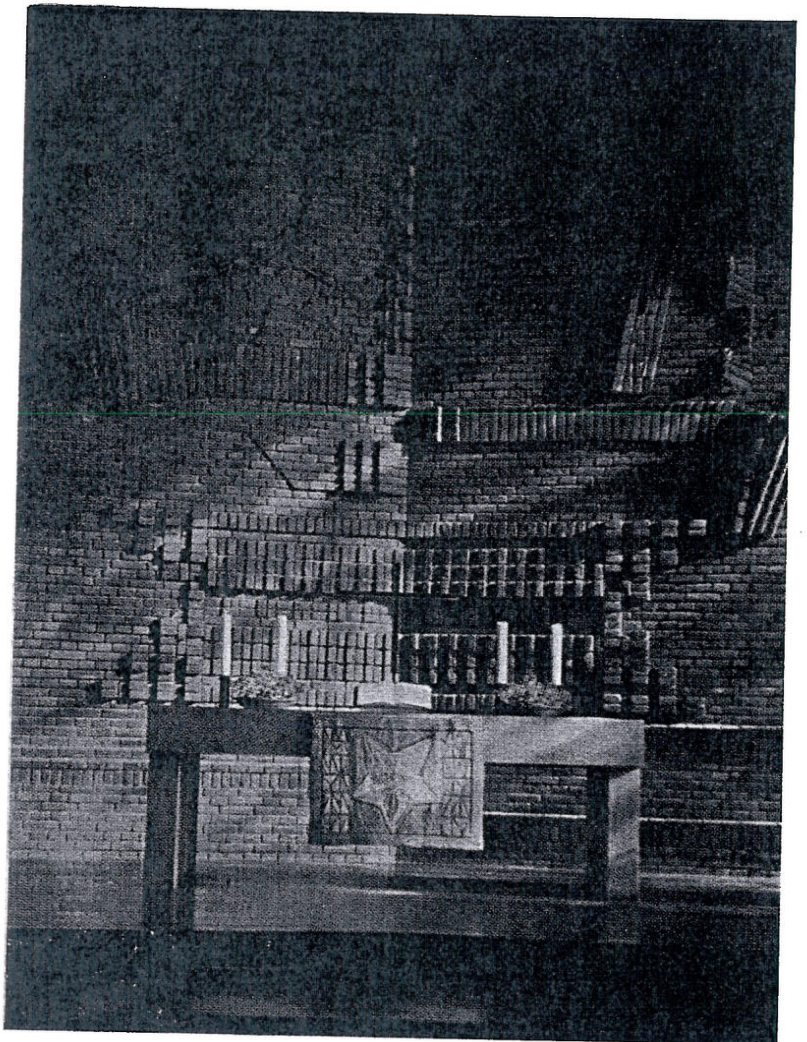
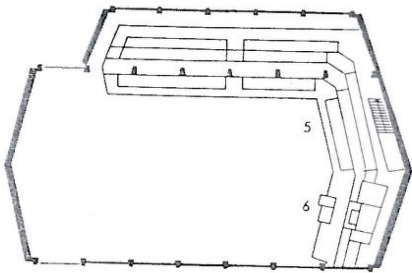
Den katolske kirke hedder St. Anna og ligger i Düren, ca. 40 km vest for Köln. Den er opført i årene 1954-56. Arkitekt er prof. Rudolf Schwarz, som har bygget adskillige katolske

C017

Martinskirken i Hannover. Arkitekt, prof. Dieter Oesterlen.
Plan mål 1:1000.

1. Døbefont.
2. Sakristi.
3. Kordegn.
4. Trapper til pulpitur.
5. Kor.
6. Orgel.

Martinskirken.
Alteret udformet som bord.
Bagved ses detaljer af
mønstermurværket i korvæggen.

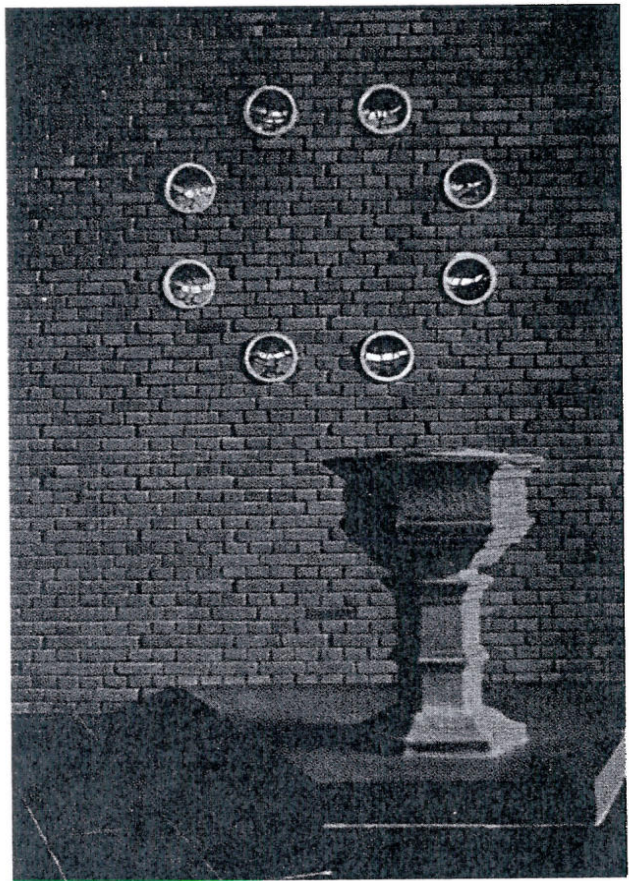
Martinskirken.

Døbefontens plads er søgt markeret ved de indlagte blå sten i murværket bagved.

Kirkens ydre form er en usædvanlig klar konsekvens af det indre, noget som er meget tiltalende, men uhyre sjældent. Den høje del af kirken er en vinkelbygning, hvor den lange fløj danner hovedskib og den korte tværskib. I de to skibes skæringspunkt står alteret. I vinklen mellem de to skibe ligger en lav bygning, som kaldes pilgrimskirken. Et sakristi og et tårn er projekteret, men endnu ikke opført.

Kommer man ind i kirken, får man en fornemmelse af rummets storhed. Rumoplevelsen forstærkes ved, at man ikke straks med øjet kan opfatte rummets begrænsning, men kun fornemme, at det fortsætter. Denne fornemmelse af fortsættelse tror jeg er noget værdifuldt for kirkerum, og man ser da også, at det ofte er tilstræbt. Her sker det ved sammenbygningen af de tre rum: hovedskibet, tværskibet og pilgrimskirken, som alle står i åben forbindelse med hinanden, men ikke alle kan overses samtidig.

Hovedskibet, som er ganske simpelt i sin form, med sit rektangulære tværnsnit, er til venstre begrænset af en meget stor og ubrudt mur, opført af røde natursten. Loftet er et betonloft, båret af store, vandret liggende betondragere, som krydser hinanden i midten, som ribberne i et gotisk hvælv. Til venstre hviler dragerne af på murværket og til højre på betonsøjler, som står i skellet mellem hovedskibet og den lave pilgrimskirke. Lyset kommer ind i højre side gennem en meget stor glasvæg, sat op af klart glas. Den spænder ud mellem taget af pilgrimskirken og hovedskibets loft. Igennem denne glasvæg kommer et væld af klart dagslys, som belyser den modstående mur, samt loft og gulv. Herved er hovedskibets form klart markeret. Ikke engang hele den åbne væg ind til pilgrimskirken ødelægger dette rum. Fladernes materialekarakter får den umiddelbart strenge rumform til at spille smukt i detaljen: murværkets tæthed og tyngde, sat af sten i skiftende former og farvenuancer, og heroverfor den klare, nøjagtigt markerede glasvæg med et præcist netværk

af glassten. Betonloftets strukturskønhed fremhæves af sidelyset, som ikke alene tegner betondragernes krydsmønster stærkt op, men også lader forskallingsbræddernes aftryk i betonfladerne komme til syne. Hele rummet bærer præg af afsondrethed fra gaden udenfor, og giver tryk-

hed. For enden af midtergangen står alteret, hævet op, synligt fra alle pladser, også fra tværskibet. Alteret lyser i sin hvidlige natursten. Det er hugget ud i een sten, og er kvadratisk i grundplan, således at det syner lige stort fra hovedskib som fra tværskib. Dermed har man opnået, at man fra tværskibet ikke fornemmer, at man sidder »til siden« for alteret. Iøvrigt er alteret også her hævet tre trin over korgulvet. De tre trin går hele vejen rundt. Her i St. Anna har man et godt eksempel på rummelighed om alteret. Det er sig selv. Der er et vældigt spil

mellem det fortsættende rum og det afklarede og afsluttede stenalter.

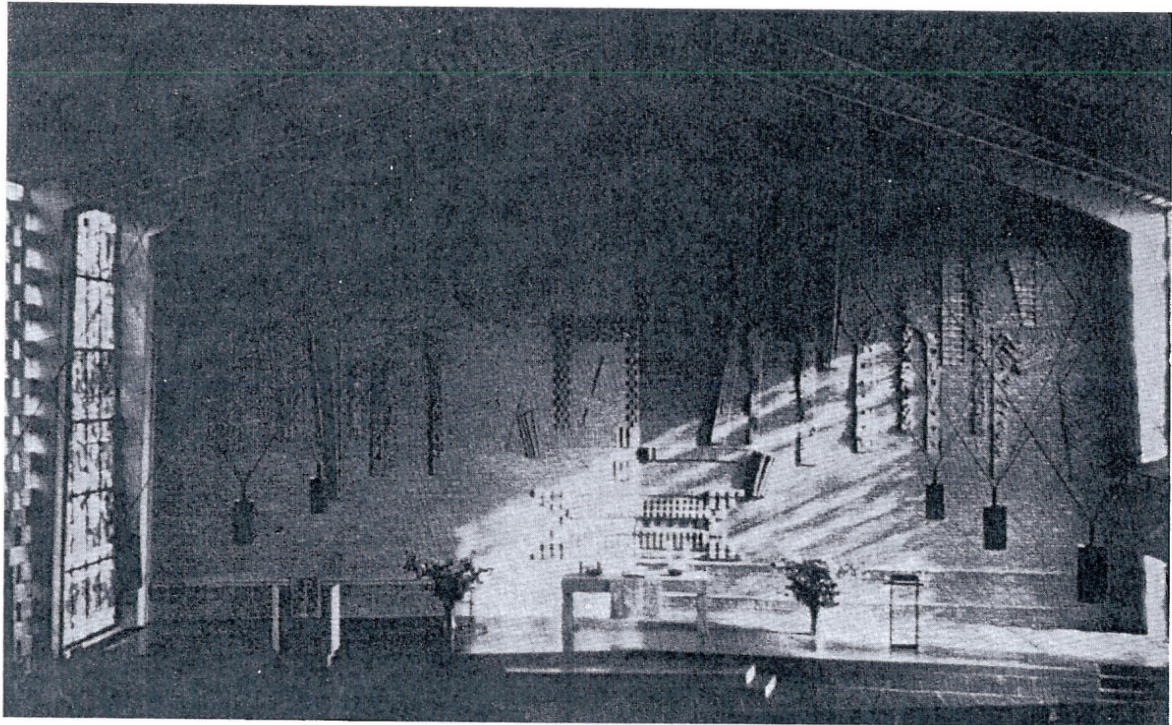
Vi havde på turen set mange kirker, opført af natursten, men ikke fundet murværket udført så smukt som her. I tidligere tilfælde havde det ofte virket ubehageligt og kunstigt, fordi opmuringsteknikken ikke var rigtig. Hvad nytter det at anvende et gammelt materiale, hvis opsætningsteknikken og forbandtet er gået i glemmebogen. Det er medvirkende til at skabe dårlige kirker. Her i St. Anna er murværket rigtigt gjort. Ved at detaljen er klaret smukt igennem, får helheden liv. Det gælder de store pragtfulde murflader, både indvendig og udvendig. Der er særlig grund til at gøre opmærksom på mønstermurværket bag alteret. Murværket er her muret op, så det danner et stiliseret træ, »livets træ«. Det når fra gulv til loft. Træet bærer mange frugter, som her er udført af en lys, transparent sten, som indefra ses svagt lysende. Dette træ slår igennem i murværket, således at det også er synligt udefra. Det er her ikke alene

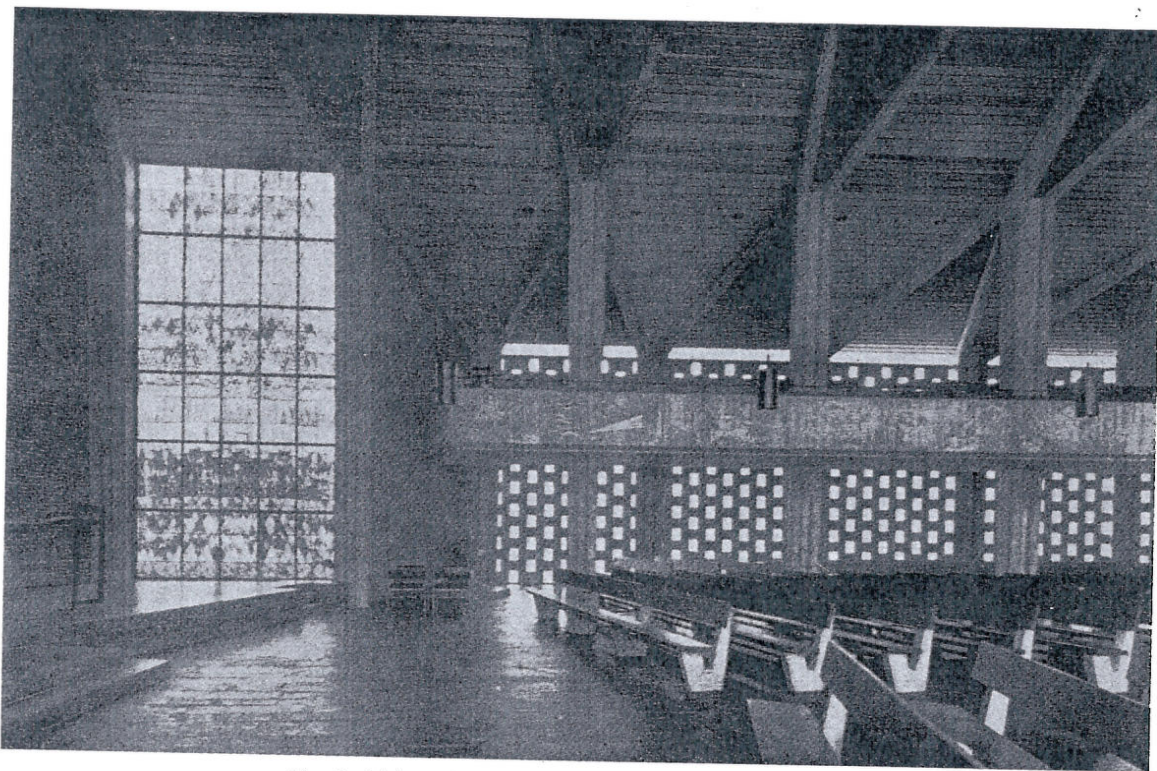
en variation i den store østmur, men der er også noget rigtigt i at markere, at herinde bagved netop dette stykke mur står det allerhelligste.

Prædikestolen står på overgangen mellem skib og kor, hvor gulvet springer. Den står her umiskendeligt tydeligt, som kunne det have været en evangelisk kirke, hvilket ikke alene er karakteristisk for St. Anna, men også for mange andre nye katolske kirker.

I pilgrimskirken finder vi døbefonten, mariaalteret, St. Annas relikvieskrin og skriftestolene. Ved at disse ting er holdt inde under denne del af kirken, opnår man en selvstændig rumvirkning om de handlinger, som ikke direkte indgår i messen. Til gengæld markerer den åbne forbindelse mellem det høje kirkerum og den lave pilgrimskirke, at der er et tilhørsforhold, og at man fra endt handling det ene sted naturligt kan bevæge sig over til det andet. Man finder ikke et selvstændigt, aflukket baptisterium, men døbefontens plads er markeret dels ved glaskuplen over den, og dels ved at gulvfliserne

Martinskirken. Interiør set mod alteret.

Martinskirken. Interiør set mod pulpituersiden. Bagved sydmuren med lysåbningerne. I forgrunden fornemmes noget af rummeligheden foran alteret.

her danner en roset med fonten i midten. Også på dette punkt kan man se en vis tilnærmelse mellem den katolske og evangeliske kirkebygning, idet den katolske kirke forlader det aflukkede dåbskapel, mens den evangeliske kirke søger at give døbefontens plads en særlig markering.

Vi vil således kunne finde mange fælles karaktertræk mellem St. Anna-kirche i Düren og Martinskirche i Hannover, som vi herefter vil betragte.

Martinskirken er også blevet ødelagt og genrejst flere gange. På en sten ved den ene gavl står årstallene 1285, 1728 og 1956. Den i 1956 genrejste kirke er tegnet af arkitekt prof. Dieter Oesterlen. Det eneste, der er bevaret af den tidligere kirke, er tårnet, som nu står frit i nærheden af indgangen, og en gammel barokdøbefont, hvis placering er smukt markeret ved en

krans af indlagte blå sten i murværket bagved.

Kirken ligger midt i en åbning i et industri- boligkvarter. Rundt om strækker grønne plæner sig op til den. Fodgængerstier og -trapper fører gennem plænerne op til en lille plads ved kirken, hvorfra man under moderne søjlegange, udført af sorte dampør og med fladt tag, kan gå ind i kirken.

Kirkens hovedform er ganske enkel med svagt tilspidsede gavle og svagt hældende sadeltag. Et »sideskib« findes langs sydsiden, og rummer et pulpitur, som strækker sig videre rundt langs vestgavlen. »Skibets« langsider er muret op af en isolerende letbetonsten, forsat således at der fremkommer en masse små lysåbninger, der giver disse sider en særlig karakter, og hvorigennem det egentlige lys til kirken kommer. Vestgavlen og østgavlen er begge muret op af røde mursten. På korvæggen er i murværket udført et relief, også af røde mursten.